

Suomen maabrändin historiallinen kritiikki

■ JUSSI PAKKASVIRTA

Pauli Kettunen: *Globalisaatio ja kansallinen me. Kansallisen katseen historiallinen kritiikki*. Vastapaino 2008.

Ulkoministeri Alexander Stubbin hiljan koolle kutsuman maabrändivaltuuskunnan tehtävä ei ole helppo. Jo ennen Kauhajoen traagisia tapahtumiakin Suomen maine maailmalla oli tutkimusten mukaan heikompi kuin mitä suomalaiset itse kuvittelevat. Yhteiskuntahistorioitsija Pauli Kettunen tarjoaa tämän(kin) valtuuskunnan työlle kriittistä historiallista syvyyttä. Kettunen analysoi suomalaisen nationalismin ja globaalin kilpailukyky-yhteiskunnan suhdetta. Toivottavasti Kettusen kirja kuluu mielikuva-analytikkojen ja -mekarien käsissä.

Teos kokoa yhteen Kettusen 2000-luvulla julkaisemia tekstejä. Luvuissa käsitellään kansallisen katseen muutoksia muun muassa nationalistitutkimuksen metodologian sekä historian poliittisuuden kautta. Luvuissa pohditaan myös taistelua ”kansan tahdosta”, suunnitelmataloutta, hyvinvointivaltion ja innovaatiojärjestelmän suhdetta sekä yrityskansalaisuutta.

Globaalin talouskilpailun ja nationalismin suhde näkyy usein huvittavien paradoksien muodossa. Moni suomalainen talousvaikuttaja on lausunut suurin piirtein seuraavan: ”Meidän on luovuttava *ah-taasta kansallisesta* näkökulmastamme, jotta *Suomi* voi pärjätä kansainvälisessä kilpailussa.” Tällaiset paradoksaaliset lauseet osoitta-

vat, kuinka globalisaatio luo edellytyksiä kansallisten identiteettien ja instituutioiden ylläpitämiselle. Kettunen pohtii kirjassa sitä, miten globalisaatio- ja kilpailukykyretoriikassa rakennetaan monin tavoin erheellinen kuva menneisyyden suljetusta yhteiskunnasta, josta olisi nyt siirrytty johonkin uuteen rajattomaan maailmaan.

Teoksesta löytyy mainioita esimerkkejä siitä, miten modernia Suomea hahmotettaessa pohdittiin ja käsitteellistettiin globaaleja riippuvuussuhteita. Esimerkiksi merkantilismia arvostellut Anders Chydenius pohti jo 1760-luvulla sitä, miten ihmisten luonnollisia vapauksia edistävä valtio voisi torjua uhkaavaa maastamuuttoa. Vaikka Chydeniuksen tiedot huolestuttavasta maastamuuton määrästä olivat lopulta ylimitoitettuja, hän teki analyysissään mielenkiintoisia havaintoja. Kettunen kirjoittaa ironisella tyylillään, kuinka ”harhaisen tiedon varassa on muulloinkin tehty merkittäviä oivalluksia”.

Snellmanin universaalinen nationalismin ajankohtaisuus

Myös J. V. Snellmanin ajattelu antaa Kettusen käsissä hedelmällisiä aineksia suomalaisuuden ja globalisaation suhteen pohtimiselle. Useat nationalismin modernisaatioteesin kannattajat – kuten Eric J. Hobsbawm – esittävät, miten nationalismi saa voimansa siitä, miten se pystyy esittämään uuden vanhana. Etnisyyttä korostavat nationalistitulkinat (esimerkiksi Anthony D. Smithin) kertovat puolestaan, että kansallinen syntyy siitä, miten se pystyy kantamaan vanhaa uuden rinnalla. Snellmania on vaikea sijoittaa nationalistitutkimuksen peruskiistojen lei-

reihin, sillä Snellman juurrutti nationalismia Suomeen todistamalla ennen kaikkea nationalismin maailmanhistoriallista universaaliutta. Snellmanin kautta Kettunen pohtii myös sitä, onko suomalaisuus lopulta kansallisen konsensuksen kehitystä vai konfliktien ja katkosten historiaa.

Suomalaisuuden omakuva ja siitä kumpuava kansainvälinen maailmakuva on muuttunut historian erilaisissa taitekohdissa. Kärjistäen on sanottu, että vielä 1800-luvulla Aleksis Kiven seitsemän veljestä pohdiskelivat Impivaarassa sitä, onko ihmisen parempi elää eläimenä kuin ihmisyyhteisön jäsenenä. Sittemmin suomalaisuuden ytimeksi muodostui sisu ja sauna. Nälkävuosista ja sortokausista selviytyminen, talvisodan torjuntavoitto ja sotakorvauksien maksaminen ovat olleet suomalaisen kansalaisuskonnon peruskiviä. Sitkeyttä korostaviin myönteisiin kansallisiin käsityksiin on tosin liittynyt myös kollektiivista myötähäpeää – esimerkiksi valkoisista tennissukista tumman puvun kanssa käytettynä.

Suomalaisuus on siis nähty perinteisesti selviytymistarinaan tai henkiinjäämisen historiana, johon on lisätty ripaus raamatullista luvattun kansan retoriikkaa. Suomi on pieni Pohjolan kansa, jota Jumala tai tsaari jollain erityisellä tavalla suojelevat.

Kansallinen innovaatiojärjestelmä

Pohjoismaisena hyvinvointivaltiona Suomi alkoi kuitenkin jo 1960-luvulta lähtien brändätä itseään myös tiedon, osaamisen ja teknologian Suomena – maana joka tekee vain parasta, on korrumpoitamaton, viileän asiallinen, ympäristöystävällinen ja menestyvä kou-

lutuksen maa. Viimeaikaiset Pisatutkimukset ovat vahvistaneet tätä käsitystä.

Kilpailukyky-yhteiskuntaan ja tietoyhteiskuntamantraan perustuvaa Suomi-kuvaa on kehitetty sekä valtionhallinnon että yritysten piirissä. Kaikkein brändätyin Suomi-kuva nousee innovaatiopolitiikan lanseeraamisesta kaiken ratkaisevana taikasanana. Tässä puhettavassa ei kelpaa mikään muu kuin se, että Suomi on maailman paras. Idea laaja-alaisesta innovaatiopolitiikasta työstettiin kauppa- ja teollisuusministeriössä EU-puheenjohtajuuden aikana vuonna 2006. Matti Vanhasen kakkoshallituksessa ja erityisesti uudessa työssä elinkeinoministeriössä innovaatio-retoriikasta on tehty lähes absoluuttista politiikkaa, jolla ei ole vaihtoehtoja: Suomi, maailman paras innovaatioympäristö. Kettusen analyysi kansallisen innovaatiojärjestelmän ja ”hallitun rakennemuutoksen” synnystä sekä työelämän muutoksista on ajankohtainen – ajatellaan sitten 1990-luvun alun ja vuoden 2008 syksyn talouskriisiä tai viimeaikaisia koulusurmia.

Historiallisesti erityisesti metaiteollisuus on ollut keskeinen osa kansallisen selviytymisen ja innovaation strategiaa. Euroopan unionin jäsenyyden myötä kasvanut läntinen itsetunto ja Nokian menestys ovat tuoneet oman lisänsä innovaatioidentiteettiin. Ne ovat myös osaltaan luoneet uutta yhteisöllistä turvallisuudentunnetta globalisaation muutosten keskellä. Me pärjäämme edelleen, ja meillä on vanhan lisäksi myös uusia merkitysalueita. Benedict Andersonin tunnetun nationalismiteorian hengessä voidaan sanoa, että se Suomi, jonka kuviteltu ja anonyymi yhteisöllisyys pohjau-

tui aiemmin sisuun ja selviytymiseen, kuvitellaan nyt kohisten kasvaneen kansallisen itsetunnon voimin ”maailman parhaana”.

Kettunen kuvaa monesta näkökulmasta sitä, kuinka pienestä valtiosta on kuviteltu syntyneen jotain, joka lyö muut uusilla talvisodan ihmeillä: nokiolla sekä tiedolla ja osaamisella. Tähän innovaation mielikuvaan liittyy samantapaisia ongelmia kuin vanhaan kansalliseen omakuvaan – se saattaa perustua yhtä harhaiseen tietoon kuin Chydeniuksen 1700-luvun maastamuuttotilastot. Ainakin itsekritiikittömän kuvitelma maailman parhaasta hyvinvointivaltiosta voidaan 2000-luvun monella tavalla muuttuneessa Suomessa unohtaa.

Ylikansallinen, kansainvälinen ja poikkikansallinen?

Kirjan viimeiseen luvussa Kettunen pohtii ylikansallista, globaalista ja kansallista. Odotan mielenkiinnolla Kettuselta tekstiä, jossa pohditaisiin kansainvälisen ja poikkikansallisen käsitteitä – sekä historian että tulevaisuuden tutkimuksen suunnista. Globaalin ja kansallisen suhdetta voidaan kuvata myös siten, että kansainvälinen on muuttumassa poikkikansalliseksi. Ne toiminnan tilat, joita olemme tottuneet kuvailemaan kansainvälisinä – esimerkiksi YK ja olympialiike – ovat ylläpitäneet ja voimistaneet kansallisen merkityksiä. Niissä kansakunnat nimenomaan vahvistavat identiteettiään: lippujen, edustajien sekä muun symbolisen ja edustuksellisen kautta. Kansakunnilla on aina ollut voimakas identiteetti kansainvälisessä.

Kansakunnat usein lähes näkymättömästi läpäisevä poikkikansallinen sen sijaan hämärtää kan-

sallisen rajoja. Poikkikansallisissa tiloissa syntyy jatkuvasti uudenlaisia liittoja. Esimerkiksi yritysmaailman seminaareissa näyttää siltä, että yritykset ja kansalaisjärjestöt löytävät yhteisiä säveliä paremmin kuin esimerkiksi ammattiliitot, jotka ovat usein kiinni kansallisessa ja ”konservatiivisessa” toimintatavassa – vaikka ovatkin historialtaan radikaaleja ja ennen kaikkea kansainvälisiä. Poikkikansallisessa voi syntyä – ja on jo syntynyt – uusia merkittäviä poliittisia tiloja.

Kansainvälisestä poiketen poikkikansallinen ei vahvista kansakuntia kansakuntien joukossa. Taouden virrat, mediakulttuurit, mainokset ja musiikki kulkevat kansallisvaltioiden rajojen läpi, eikä kansallisella ole niissä kansainvälisen merkitystä. Myös huume-kauppa tai rikollisuuden verkostot kuvastavat poikkikansallisuutta – yhtä lailla kuin poikkikansallisesti toimivat kansalaisliikkeet.

Myös Euroopan unioni on jo pitkään pyrkinyt poikkikansalliseksi, uudeksi poliittisen yhteisön muodoksi, eroon jäsenvaltioiden kansainvälisestä. Unioni on monen EU-johtajan mielestä yhdistettävä, ettei jäsenvaltioiden kansainvälinen toiminta häiritisi yhtenäisen ja perusstrategialtaan poikkikansallisen unionin toimintaa. Nationalismi elää globaalissa kilpailukykyretoriikassa – kuten Kettunen oivallisesti osoittaa. Poikkikansallisessa globalisaatiossa nationalismi poliittisen yhteisön muotona näyttäytyy kuitenkin monella tavalla ehtoopuolen ilmiönä.

Kirjoittaja on Latinalaisen Amerikan tutkimuksen yliopistonlehtori ja poliittisen historian dosentti Helsingin yliopistossa.